

პანდემიის, როგორც მოულოდნელი განსაცდელის
გავლენა მსოფლიო და ქართულ კრიტიკასა
და პუბლიცისტიკაზე
**Impact of Pandemic as the Sudden Change on the World
and National Criticism**

Miranda Tkeshelashvili

Georgia, Tbilisi

Shota Rustaveli Institute of Georgian Literature

**The Spread of Epidemics and the Social and Political Context of
the Events of that Time in the Georgian Democratic Press of the
Early 20th Century**

Summary

From the beginning of the 19th century to the first quarter of the 20th century, the Russian Empire was repeatedly *struck* by an *outbreak* of *cholera*, causing great damage to the population of Georgia. The event was being *covered extensively* by the Georgian press of that time. The newspapers covered the statistics of the epidemic.

It is interesting to look at the situation caused by the pandemic as described in the press, to discover how the nature of the disease was studied and what measures were taken by the government to prevent the spread of the disease, to discover the decrees issued by the city self-government to stop the pandemic, the means used by the population to avoid being infected by the dangerous disease.

Key Words: Epidemic; vaccination; preventive measures; Georgian Democratic Press.

მირანდა ტყემელაშვილი

საქართველო, თბილისი

შოთა რუსთაველის სახელობის

ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი

ეპიდემიების გავრცელებისა და ამ მოვლენის სოციალურ-პოლიტიკური კონტექსტის ასახვა მე-20 საუკუნის დასაწყისის ქართულ დემოკრატიულ პრესაში

მე-19 საუკუნის დასაწყისიდან მე-20 საუკუნის პირველი მეოთხედის ჩათვლით, რუსეთის იმპერიას, რომლის შემადგენლობაში იმ დროს საქართველოც იმყოფებოდა, ქოლერის რამდენიმე ტალღამ გადაუარა. მათ შორის, ერთ-ერთი ყველაზე მასშტაბური 1890-იანი წლების პანდემია იყო. მას ფართოდ აშუქებდა იმდროინდელი ქართული პრესა, გამორჩეულად კი „ივერია“, რომელსაც განსაკუთრებული სარედაქციო პოლიტიკა ჰქონდა ამ საკითხთან მიმართებაში. გაზეთი სისტემატურად ბეჭდავდა წერილებს ქოლერის შესახებ. ხშირად, ეს პუბლიკაციები სამეცნიერო-პოპულარული ხასიათისაა, ნათარგმნი და გადმობეჭდილია მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნების პრესიდან, მათში მოცემულია ინფორმაცია სენის გამომწვევი მიზეზების, გავრცელების მასშტაბების, პროფილაქტიკური ღონისძიებების შესახებ.

ისევე, როგორც თანამედროვე საქართველოში, ეპიდემიებისადმი დამოკიდებულება არასერიოზული ჩანს ამ პერიოდის საგაზეთო პუბლიკაციებიდან. ადამიანები არ იჩენდნენ სიფრთხილეს, არ მიმართავდნენ პრევენციულ ზომებს, ზოგჯერ იუმორითაც უყურებდნენ ამ სიცოცხლისთვის საშიშ ვირუსს. განსაკუთრებით აშკარაა ასეთი დამოკიდებულება ადგილობრივ კორესპონდენტთა მიერ მოწოდებულ ყოველდღიურ ინფორმაციებში. მაგალითად, სოფელ მარტვილიდან წერენ, რომ იმედი აქვთ, ქოლერა გვერდს აუვლით. „თავზარი დაგვეცა როდესაც გავიგეთ, ქუთაისში ხოლერააო. გვეგონა, უსათუოდ ჩვენც გვეწვეოდა, მაგრამ არ დაგვიპატიჟნია და დაუპატიუქებლად მან არ იკადრა ჩვენთან მობრძანება. შენი მტერია, რომ გვწვეოდა გავწყდებოდით,

არც სისუფთავეს, არც ხოლერის წინააღმდეგ დარიგებას კაცი ყურს არ უგდებდა, გლახეკაცობა ამბობდა, რაღაც ბასილაა, ის მე რას მიზამსო.“ კახელი კორესპონდენტი, სოფელ აწყურიდან თანასოფლელთა დამოკიდებულებას, ეპიდემიის მიმართ ასე აღწერს: „აქაურები ამბობენ ჩვენ მაგვარი სენი ვერაფერს დაგვაკლებს, რადგანაც მფარველად ჩვენი წმინდა ანუ თეთრი გიორგი გვეგულებათ. ბევრჯერ შევესწრებივართ ამ ხოლერიანობას, მაგრამ ჩვენის ძლიერის ხატის შიშით მას აქეთ ვერ გაუწაწანიაო“ („ივერია“ 1892: 183). აი, გურული კორესპონდენტი კი, ოზურგეთის მაზრის სოფელ აცანიდან, გულისტკივილით იუწყება, ხოლერა ჩვენ რას დაგვაკლებს, ტყვია და ბასრი ხანჯალია ჩვენი მტერიო და რომელიღაც თავყრილობისას ატეხილი ჩხუბის შესახებ უამბობს მკითხველს („ივერია“ 1892: 176)

აქტუალობიდან გამომდინარე, განსაკუთრებულ ყურადღებას იპყრობს, ასევე, აცრასთან დაკავშირებული სტატიები. მე-18 საუკუნეში ჩვენში ევროპიდან შემოვიდა აცრის ვაქცინები, მაგრამ ამ მოვლენას ფართო ხასიათი მხოლოდ მე-19 საუკუნის ბოლოს მიეცა.

1892 წლის 4 სექტემბრის „ივერია“ აქვეყნებს თედო სახოკიას ვრცელ სტატიას სათაურით „ქოლერის საწინააღმდეგო ვაქცინის (ჩირქის) აცრა“, რომელშიც „პარიჟის პასტერის ინსტიტუტის ტეხნიკური სამიკრობო ლაბორატორიის“ მიღწევებზეა საუბარი. ვაქცინის გამომგონებელი ყოფილა ვინმე ვალდემარ ჰავკინი, ოცდაათიოდე წლის ებრაელი რუსეთის იმპერიიდან. სტატიის ავტორი ქებას არ იშურებს ახალგაზრდა მეცნიერის მიმართ. კაცობრიობის უზომო სიყვრულით განმსჭვალულმა ჰავკინმა დიდი გამბედაობა გამოიჩინა, როცა ზღვის გოჭებსა და კურდღლებზე წარმატებით წაქეზებულმა, ადამიანებზე მისი გამოცდაც გადაწყვიტა. პირველად საკუთარ თავზე სცადა ხოლერის შხამის ძალა, მზად იყო სასიკვდილოდაც, მაგრამ თვითონაც მშვიდობით გადარჩა და იმედიც გაუასკევდა, რომ მთელ კაცთა მოდგმას გაუწევს სამსახურსო.

„ივერიაში“ ამ დროისათვის მოკლე ცნობები ჰავკინის გამოგონების შესახებ უკვე დაბეჭდილი იყო, თედო სახოკიას ეს ვრცელი სტატია კი სააგიტაციო ხასიათს ატარებს, პუბლიცისტი მკითხველს სთავაზობს ჰავკინის მიერ პარიჟის საბიოლოგიო საზო-

გადობის წინაშე ორჯერ წარდგენილი მოხსენებების ვრცელი ამონარიდების თარგმანებს, აუწყებს, ფრანგული ორიგინალები ხელთა მაქვს და მინდა თქვენც გაგაცნოთო.

ჰავკინის მიერ გამოგონილი ვაქცინაც ორ აცრის საშუალებით კეთდებოდა, პირველი სუსტი და მეორე – ძლიერი. მკვლევარი მოხსენებაში დაწვრილებით აღწერს სუსტი აცრის შემდე ორგანიზმის მიერ გამოვლენილ რეაქციებს, ტემპერატურის ჯერ ზრდას, მერე კლებას, სხვა სიმპტომებსაც; მას შემდეგ, რაც ვაქცინა საკუთარ თავზე გამოსცადა, ჰავკინს მოხალისეებიც გამოსჩენია, რომელთა სიმპტომებსა და ორგანიზმის რეაქციებს ასევე დეტალებში აღწერს, წუთობრივი სიზუსტით. აღსანიშნავია, რომ პარიზში, პასტერის ინსტიტუტის მოხალისეთა შორის ყოფილა თბილისელი ექიმი თამამშოვი.

თედო სახოკია საბოლოოდ ასკვნის, რომ ხოლერის საწინააღმდეგო ვაქცინა ადამიანის ჯანმრთელობისათვის საშიში სრულიად არ არის და, მეტი დამაჯერებლობისთვის, ამატებს, რომ ჰავკინისებური წესი ხოლერის აცრისა და მისი გადადებისაგან ადამიანების უზრუნველყოფისა, ცნობილმა პროფესორებმა, მათ შორის, თვით გამოჩენილმა პასტერმაც ძალიან მოიწონეს.

ინფექციური სნეულებების, კერძოდ, ყვავილის წინააღმდეგ აცრების გამოყენების აუცილებლობას ეხება 1900 წლის „კვალის“ 43-ე ნომერში გამოქვეყნებული სტატია:

„ამ ჩვენ დროში, უცხო სახელმწიფოებში ძნელათ შეხვდებით ახლა იმისთანა ბავშვს, რომ ყვავილი აცრილი არ ჰქონდეს. ამიტომ ძლიერ იშვიათია იქ კაცი ყვავილისგან ჰკვდებოდეს. მეტადრე განათლებულ ქვეყნებში, დიდი ყურადღებაა მიქცეული იმაზე, რომ ყველა ბავში უეჭველათ აცრილი იყოს. მაგალითათ ნემეცების სახელმწიფოში, გერმანიაში, ამ 24 წლის წინეთ იმისთანა კანონი გამოიცა, რომლის ძალითაც ყველა ბავშვისთვის ყვავილი უნდა აეცრათ და ხელმეორეთაც მეთუ წელიწადზე... მას შემდეგ, რაც ნემეცებმა შემოიღეს ხსენებული კანონი და თავის ბავშვებს ორ-ორჯელ დაუწყეს ყვავილის აცრა, ნემეცების ქვაყანაში ყვავილი იშვიათად-ლა იჩენდა ხოლმე თავს და მერე კი ყვავილის ხსენება სრულებითაც მოისპო. დღეს იქაურმა ხალხმა არც კი იცის, ყვავილით ავადმყოფობა რასა ჰქვია.

... სამწუხაროთ ქართველებში დღესაც ძლიერ ბევრ ოჯახს იპოვით, სადაც არცერთ ბავშვს არა აქვს ყვავილი აცრილი. ხოლო რაც შეეხება მეორეთ აცრას, ამაზე ხომ სრულებით არავინ ფიქრობს არამცთუ გლეხებში, თავად-აზნაურებშიაც ძნელათ თუ იპოვით ორ-ჯელ აცრილ ბავშვს.

საშინელებაა მეტადრე მიყრუებულ, მივარდნილ სოფლებში. გაუნათლებელი ხალხი ცრუ მორწმუნეობით არის შეჯაჭვული, ამისთანა სოფლებში როცა კი ყვავილი იჩენს ხოლმე თავს, ხოლერაზე უფრო ძლიერ ყლექს ხალხს. მერე რა არის ამის მიზეზი თუ არა ხალხის შეუგნებლობა. ცრუ მორწმუნე კაცს ყვავილი რადაც ანგელოზათ მიაჩნია და ყვავილის აცრა დიდი ცოდვა ჰგონია“.

მე-20 საუკუნის დასაწყისში რუსეთის იმპერიაში ქოლერა კიდევ ერთხელ გავრცელდა, რამაც დიდი ზიანი მიაყენა საქართველოს მოსახლეობას. ამ მოვლენას დიდ ადგილს უთმობდა საქართველოს იმდროინდელი პრესა.

1900-იანი წლების დემოკრატიული მიმართულების გაზეთები აშუქებდნენ ეპიდემიის გავრცელების სტატისტიკას. ეს იყო ცნობები ყოველდღიურად დაღუპული ადამიანების შესახებ. ეს ციფრები, მითუმეტეს დღევანდელი პანდემიის პირობებში, საოცრად შთამბეჭდავია.

პრესაში, ქოლერის გამორჩეულად დიდი მასშტაბით გავრცელების ფონზე, ასახულია თბილისის მცხოვრებთა მდგომარეობა, სანიტარული და ეპიდემიოლოგიური ვითარება ქალაქში, საავადმყოფოების გადატვირთვა, მიმართვიანობის სიმრავლე და ავადმყოფების მკურნალობაში შექმნილი პრობლემები.

განსაკუთრებით მძიმე მდგომარეობა იყო ზღვისპირა ქალაქებში, რადგან ეპიდემია მეზღვაურებს შემოჰქონდათ. მდგომარეობა ისე რთული იყო, რომ 1902 წელსვე დაწყებულა ბათუმში ახალი საავადმყოფოს მშენებლობა, რომლის გამგედ პეტერბურგელი ექიმი, ცნობილი სპეციალისტი ფოლკენშტიინი მოუწვევიათ („ივერია“ 1902: 167).

გაზეთების კორესპონდენტთა აზრით, ქოლერის მასობრივი გავრცელების მთავარი მიზეზი იყო ხალხის სიდატაკე, დაბალ სოციალურ ფენაში არსებული ანტისანიტარია და აუცილებელი საარსებო პირობების უქონლობა.

„თფილისში ხოლერა მძვინვარებს“, – ვკითხულობთ 1910 წლის ერთ-ერთ საგაზეთო სტატიაში. „საყურადღებოა და საშიშარია ის გარემოება, – წერს სტატიის ავტორი, – რომ ეს საშინელი სენი გასაოცარი სისწრაფით ვრცელდება. 29 ივნისს სულ სიკვდილის ათამდე შემთხვევა იყო, 30-ს 15 თუ 17, პირველ ივლისს კი უკვე 60-ზე მეტი შემთხვევაა სადამოს ხუთ საათამდე. ასეთი პროპორციით თუ იმატა, რამდენიმე კვირაში სულ მუსრს გაავლებს ქალაქს. ამიტომაც არის საჭირო ამთავითვე ენერგიული ზომების მიღება, პირველყოვლისა, რასაკვირველია, ქალაქის თვითმმართველობისაგან“.

ხოლერისა და სხვა პანდემიური ავადმყოფობის გამო რთული მდგომარეობა იყო ქუთაისშიც, რაც აისახებოდა ამ ქალაქში გამომავალი პრესის ფურცლებზე. პატარა ქალაქებში არსებული ანტისანიტარია ეპიდვითარებას ამძიმებდა. ქუთაისის ამგვარ მდგომარეობას აღწერდა ეროვნულ-დემოკრატიული მიმართულების გაზეთ „იმერეთის“ კორესპონდენტი. პუბლიცისტურ ესკიზებში, რომელიც ქალაქის თვითმმართველობის მიერ განკარგულ ფინანსებს და მათ შორის აღებულ სესხს ეხებოდა, ავტორი წერდა, რომ ადამიანთა კეთილდღეობა დამოკიდებულია ქალაქის სანიტარულ მდგომარეობაზე, სისუფთავეზე.

„კარგად მოწყობილი ქუჩები, სადეზინფექციო კამერები, პარკები და სხვა, თითქოს „უნაყოფო“, ნივთიერად საზარალო საქმეა, მაგრამ თუ მომავლის თვალთ განვჭვრეტთ, ეს ასე არ არის. კეთილად მოწყობილ, სანიტარიისა და ჰიგიენის მაღალ დონეზე მდგომ ქალაქებმა არც კი იცის ეპიდემიური სენი – შავი ჭირი, ქოლერა და სხვა. საზოგადოთ ხომ, ასეთ ქალაქებში ავადმყოფთა რაოდენობა და სიკვდილის პროცენტი შედარებით ნაკლებია, ვინემ იმ ქალაქებში, რომელნიც მზგავს კეთილმოწყობას მოკლებულია? და სადაც მეტი ავადმყოფია და მეტი სიკვდილი, იქ ხომ ქალაქი იძულებული ხდება მეტი ხარჯები გაწიოს? დასავლეთ ევროპამ დიდი ხანია შეიგნო ეს ჭეშმარიტება. პუბლიცისტი, ზემოთქმულიდან გამომდინარე, აუცილებლობად მიიჩნევს სესხის აღებას ქალაქის სანიტარიისა და კეთილმოწყობისათვის“ („იმერეთი“ 1913: 31).

„იმერეთის“ ამავე წლის ნომრებში გამოქვეყნებულია ცნობა იმის შესახებ, რომ ქოლერის ეპიდემიის თავიდან აცილების მიზნით, ქალაქის სანიტრები – გელოვანი და ჩაჩანიძე უვარგის საქონელსა და პროდუქტებზე ოქმებს ადგენდნენ და მათ რეალიზატორებს აჯარიმებდნენ („იმერეთი“ 1913: 33).

ანტისანიტარია და ცუდი პირობები ზრდიდა ეპიდემიის გავრცელების მასშტაბს. დიდი იყო ეპიდემიის გავრცელება პატიმართა შორის, გაზეთ „იმერეთის“ ცნობით, 1913 წლის ზაფხულში ქუთაისის საპყრობილეში 47 ავადმყოფი პატიმარი იწვა სხვადასხვა ინფექციური დაავადებით. გაზეთი დროდადრო მათ გარდაცვალებასაც აუწყებდა მკითხველს („იმერეთი“ 1913: 3).

რთულ ვითარებაში გამოსავალი აცრა და მოსახლეობის ინფორმირება იყო ავადმყოფობის ხასიათსა და პრევენციული ზომების თაობაზე. ამას აკეთებდა ქუთაისის სახალხო უნივერსიტეტი, რომელიც 1908 წელს ცნობილმა საზოგადო მოღვაწემ ალექსანდრე გარსევანიძემ დააარსა, რასაც მოჰყვა შემდეგში ამგვარი უნივერსიტეტების დაარსება თბილისსა და საქართველოს სხვა ქალაქებში. სახალხო უნივერსიტეტში სხვადასხვა დაავადებებისა და ეპიდემიების შესახებ მოსახლეობის ცოდნის ასამაღლებლად ლექციებს კითხულობდნენ დარგის სპეციალისტები, სახელგანთქმული ექიმები. გაზეთ „იმერეთის“ ცნობით, 1913 წლის 10 თებერვალს ქუთაისში ასეთი ლექცია წაუკითხავს ექიმ მ. ნასარიძეს: „ლექტორმა მდაბიო, გასაგები ენით ახსნა საშინელი სახე და გადამდებლობა ჭლექისა, მოკლეთ გააცნო აუდიტორიას თვისებები და გამოკვლევა ჭლექის ბაცილების, კოხის ჩხირებისა, აჩვენა მიკროსკოპი, მიუთითა ჰიგიენის აუცილებელ საჭიროებებზე და სხვა ზომებზე, რომლითაც ჭლექს სამოქალაქო ომი უნდა გამოუცხადდეს“, – აღნიშნავდა სტატიის ავტორი. ამავე გაზეთის სხვა სტატიაში კი ვკითხულობთ:

„ქუთაისის აქიმებიც ცდილობენ შეერთებული ძალ-ღონით ებრძოლონ კაცობრიობის სასტიკ მტერს – ჭლექს. ამ მიზნით მოკლე ხანში მოხდება კრება წრის შესაკრავად და მმართველობის ასარჩევად“ („იმერეთი“ 1913: 38).

განსაკუთრებული მასშტაბი ეპიდემიურმა ვითარებამ პირველი მსოფლიო ომის დროს შეიძინა. საქართველო, როგორც ფრონ-

ტისპირა ქვეყანა, ვერ აცდებოდა საშიში ავადმყოფობის გავრცელებას. ბევრი ქართველი ყარსის ფრონტზე დაიჭრა და ბევრი ტიფითა და ხოლერით დაავადდა. ლაზარეთები გავსებული იყო ამგვარი ავადმყოფებით. მდგომარეობა იმდენად რთული იყო, რომ იმპერატორ ნიკოლოზ მეორის ორი ქალიშვილი მოწყალეების დეზად მუშაობდნენ პეტერბურგის ლაზარეთში. ქართველი ქალებიც არ ჩამორჩნენ ამ ინიციატივას. 1906 წელს დაარსებულმა ქართველ ქალთა საქველმოქმედო ორგანიზაციამ აქტიურად ჩართო მოხალისეები ამ საპატიო საქმეში.

დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ, ბევრ პრობლემასთან ერთად, საქართველოს პირველმა რესპუბლიკამ მემკვიდრეობად ქოლერის ეპიდემიის კიდევ ერთი აფეთქებაც მიიღო. რუსეთში მიმდინარე სამოქალაქო ომისა და შიმშილის გამო, მრავალი ადამიანი იქცა ლტოლვილად, ისინი შემოდიოდნენ საქართველოში და ავრცელებდნენ სენს. ამის გარდა, ეპიდემიის გავრცელების სხვა წყაროებიც არსებობდა. 1918 წლის აგვისტოს გაზეთების ცნობით, ეპიდემია მთელ საქართველოს მოდებოდა.

სოციალისტ-ფედერალისტთა ორგანოში, გაზეთ „სახალხო საქმეში“ გამოქვეყნებულ წერილში „ავადმყოფობა და საექიმო დახმარება კახეთში“ ვკითხულობთ, რომ კახეთში დაუნდობელი სენი ქოლერა გავრცელებულა, სამედიცინო დახმარება კი ადამიანებს არ ჰქონიათ. სოფლებს არ ჰყავდა ექიმთა სათანადო რაოდენობა, რასაც პუბლიცისტი, ფსევდონიმით „დავიწყებული“, მთავრობის ბიუროკრატიულ პოლიტიკას აბრალებდა: „კახეთის გულში, ალაზნის მარცხენა მხრიდან მეტად არასასიამოვნო ამბები მოდის ხოლერის ავადმყოფობის და ხოცვის შესახებ. ამ რაიონებიდან არაერთხელ შემოუჩივლიათ, რომ ხალხში რაღაც სენია გავრცელებული, რომელიც მუსრს ავლებს და დახმარება და შველა კი არსაიდან არა სჩანს, ამ სამწუხარო ამბებს არ შეიძლება ანგარიში არ გაეწიოს“... კორესპონდენტის თქმით, თელავში 8 ექიმი იყო, რაც საკმარისი ვერ იქნებოდა ეპიდემიის პირობებში, ზოგიერთი სოფლის ქსენონი არ მუშაობდა, რადგან ექიმები არ ჰყოფნიდათ, ავადმყოფობა ხელს უშლიდა მოსავლის აღება-დაბინავებას („სახალხო საქმე“ 1918, №275).

დემოკრატიული რესპუბლიკის პრესა ყოველდღიურად აქვეყნებდა დაავადებულთა და გარდაცვლილთა სტატისტიკას.

1918 წლის 12 ივლისის ინფორმაცია ასეთი იყო:

უკანასკნელ დღე-ღამეში ქალაქის საავადმყოფოს ხოლერის განყოფილებაში მოიყვანეს 21 ავადმყოფი, გარდაიცვალა 6, საექვო ავადმყოფებში მოიყვანეს 16, აქედან გარდაიცვალა 4 („სახალხო საქმე“ 1918: №279).

„სახალხო საქმე“ 1918, №307 იუწყებოდა, რომ ქალაქის საავადმყოფოში მოიყვანეს 6 ქოლერიანი და 8 საექვო ავადმყოფი, მორჩა 9, გარდაიცვალა 2, აგვისტოს სულ იყო 91 ხოლერიანი და 16 საექვო ავადმყოფი, სანიტარული კომისიის განკარგულებით, დუშეთის მაზრაში სასწრაფოდ გაიგზავნა ეპიდემიოლოგიური რაზმი ხოლერასათან საბრძოლველად.

სტატისტიკურ მონაცემებს ასევე აქვეყნებდა სამთავრობო გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“. მსგავსი ტიპის ცნობებს 1918 წლის აგვისტო-სექტემბრის თითქმის ყველა ნომერში შეხვდებით, 4 აგვისტოს ნომერში კი, „ახალი ამბების“ რუბრიკაში განცხადებაა, შინაგან საქმეთა სამინისტრომ ხოლერასთან საბრძოლველად გადადო 30 ათასი მანეთიო, რაც, რა თქმა უნდა, საკმარისი ვერ იქნებოდა ამ პრობლემის მოსაგვარებლად.

რთული იყო 1919 წელიც. ამ წლის გაზეთები თითქმის ყოველდღიურად მიუთითებენ ეპიდემიით გამოწვეულ პრობლემებზე და სახელმწიფოს მიერ გატარებულ ღონისძიებებზე, აღნიშნავენ, რომ ექიმებს დიდი რისკისა და თავდადების ფასად უწევთ მუშაობა. გაზეთ „ერთობაში“ სოციალ-დემოკრატთა პარტიულ გაზეთში ვკითხულობთ: „ავად გახდნენ საავადმყოფოს ექიმები: უფროსი ორდინატორი ექიმი ციციშვილი, ექიმი სლუცკაია და კიდევ რამდენიმე მოსამსახურე. ტფილისში ხოლერა გაჩნდა. რას აკეთებს ქალაქის სანიტარული ორგანიზაცია ამ საშინელი ეპიდემიის ხანაში? კანონის ძალით, ავადმყოფი იმ წამსვე უნდა იქნას წაყვანილი საავადმყოფოში, როგორც კი აცნობებენ ქალაქის სანიტარულ ორგანიზაციას. ნამდვილად კი 4-5 დღე გადის შეტყობინების შემდეგ ავადმყოფის წაყვანამდის, რაც ხელს უწყობს სენის გავრცელებას. თუ კერძო ეტლით მიიყვანეთ სახა-

დიანი საავადმყოფოში, ამ ეტლს დეზინფექციას არ უშვებიან და სენი გადადის მათზეც, ვინც ეტლში ჯდება“.

1919 წლის 10 თებერვალს თბილისის საბჭომ აირჩია გადამდებ სენით საავადმყოფოს მოსამსახურეთა მოთხოვნათა განხილვისა და დასკვნისათვის საგანგებო კომისია, რომლის წევრი იყო ცნობილი ექიმი და სახელმწიფო მოღვაწე ივანე გომართელი. გაზეთმა „ერთობამაც“ ამ ფაქტთან დაკავშირებით, გამოხმაურება არ დააყოვნა: „იმედი უნდა ვიქონიოთ, რომ ახალი საბჭო დღიდან თავისი არსებობისა დიდ ყურადღებას მიაქცევს დანგრეული და მივიწყებული სანიტარული ორგანიზაციის შექმნას. მაგრამ ეს მომავლის საკითხია. დაყოვნება კი შეუძლებელია, როდესაც საშინელი სენი მუსრს ავლებს ხალხს. ამიტომ, თუ ქალაქის გამგეობა უძღურია რაიმე გააკეთოს, მთავრობა უნდა ჩაერიოს ამ საქმეში“ („ერთობა“ 1919: 40). რამდენიმე დღეში, იგივე გაზეთი კიდევ ერთ სტატიას აქვეყნებს ქოლერის შესახებ, საიდანაც ვიგებთ, რომ მდგომარეობა უარესობისკენ შეიცვალა და სასიკვდილო დაავადება მოსახლეობას უკვე სერიოზულ საფრთხეს უქმნის. წერილში გადმოცემულია, რომ ქალაქის თვითმმართველობა უძღურია სენის წინააღმდეგ ეფექტიანი ზომები მიიღოს და თუ მდგომარეობა კვლავ თვითდინებაზე იქნება მიშვებული, ტფილისში ქოლერის მასშტაბური ეპიდემია დაიწყება“ („ერთობა“ 1919: 43). პრობლემები კვლავ უცვლელი იყო – გადატვირთული ქალაქი და საშინელი ანტისანიტარია.

1919 წლის 29 აპრილს ტფილისის თვითმმართველობაში ქოლერის შესაძლო ეპიდემიასთან დაკავშირებით საგანგებო თათბირი ჩატარდა, რომელზეც მოხსენებით გამოვიდა სამედიცინო-სანიტარული ბიუროს ინსპექტორი მიქელაძე. მომხსენებლის თქმით, საჭირო იყო ქალაქის ლტოლვილებისგან სასწრაფოდ გათავისუფლება და აგრეთვე, მაქსიმალურად გაწმენდა ნაგვისგან, ფეკალური მასებისა და ნარჩენებისგან. მან ქალაქის თვითმმართველობას წარუდგინა ხარჯთაღრიცხვა ქოლერის საწინააღმდეგო აცრებისთვის საჭირო ღონისძიების ჩასატარებლად. მისი აზრით, მოსახლეობაში დაუყოვნებლივ უნდა დაწყებულიყო ქოლერის საწინააღმდეგო ვაქცინაცია.

ვინაიდან ქოლერის ეპიდემიის დროს, დაავადება ყველაზე ხშირად სწორედ წყლის საშუალებით ვრცელდებოდა, განსაკუთრებულ ყურადღებას სასმელი წყალი მოითხოვდა. თათბირზე ტფილისის თვითმმართველობამ დაადგინა, თხოვნით მიემართა ქვეყნის დამფუძნებელი კრებისთვის, რათა მას ბიუჯეტიდან 100 ათასი რუბლი გამოეყო, სუფთა სასმელი წყლის შესაძენად. ქალაქის სასმელი წყლის სისტემაში ქოლერის ბაცილები რომ არ მოხვედრილიყო, აიკრძალა ავჭალის წყალსაცავზე ქალაქისთვის სასმელი წყლის აღება სანაპირო ზოლიდან, სადაც მოსახლეობა ტანსაცმელს რეცხავდა და ხშირად საყოცხოვრებო ნარჩენებითაც ანაგვიანებდა. დაადგინეს, რომ ტფილისისთვის საჭირო წყალი მხოლოდ მდინარის შუა ნაწილიდან შეეგროვებინათ.

ტფილისის თვითმმართველობამ სამხედრო-სამედიცინო ლაბორატორიას ქოლერის საწინააღმდეგო სპეციალური ვაქცინების დამზადების თხოვნით მიმართა. საპასუხოდ, სამხედრო-სამედიცინო ლაბორატორიამ განაცხადა, რომ მზადაა, უსასყიდლოდ დაარიგოს 10 ათასი აგრისთვის სამყოფი ვაქცინა და დაიწყოს მუშაობა ახალი ვაქცინების შესაქმნელად.

1919 წლის 29 ივნისის ოფიციალურ სახელმწიფო ორგანოში, გაზეთ „საქართველოს რესპუბლიკაში“ დაიბეჭდა ქალაქის თავის, სოციალ-დემოკრატ ბენია ჩხიკვიშვილის განცხადება-მოწოდება თბილისის მოსახლეობის მიმართ:

„მოქალაქეო,

ქალაქში უკვე იყო ხოლერის შემთხვევა. უკვე სიცხე იწყება და შეიძლება ხოლერის ეპიდემიამაც იფეთქოს. იცოდეთ, რომ ეხლანდელ პირობებში, საუკეთესო საშუალება ხოლერის წინააღმდეგ არის აცრა. ვაქცინები დამზადებულია ქალაქთა კავშირისა და სამხედრო მედიცინის ლაბორატორიასი და გადასინჯულია სპეციალური კომისიის მიერ. ეს აცრა უვნებელი და უმტკივნეულოა. აცრა მოხდება 1 ივლისიდან, ქალაქის საავადმყოფოებში, დილის ათიდან 3 საათამდე ქალაქის საავადმყოფოებში, ცენტრალურში (საღდათი ბაზარი), ავლაზრის (კახეთის მოედანი) და კუკიის (ანდრეევის ქუჩა №2).

მოქალაქენო, აიცერით ხოლერა, ურჩიეთ აცრა თქვენს ნაცნობებსაც. ამით თქვენ დაიცავთ თქვენს თავსაც და ახლობლებსაც საშინელი ავადმყოფობისგან.“

ახლად დაარსებული ქალაქის ერობები და თვითმმართველი ორგანოები ბევრს აკეთებდნენ ეპიდემიებთან საბრძოლველად. ერობებმა დაიწყეს საექიმო პერსონალის მობილიზება და კოორდინირება. პერიოდულად ეწყობოდა სამაზრო ექიმთა ყრილობები, რომელზეც ხდებოდა გამოცდილების შეჯერება და სამოქმედო პროგრამის შედგენა. მალევე კანონით განისაზღვრა საერობო მედიცინის ძირითადი პრინციპები, რომლებიც საყოველთაო ჯანდაცვის მოდელს დაეფუძნა. მაზრები დაიყო სამედიცინო უბნებად, მოეწყო კლინიკები და ამბულატორიები. დაკომპლექტდა სამაზრო ექიმთა შტატი, რომელიც მაზრის მოსახლეობას უფასოდ ემსახურებოდა და ხელფასს ერობის ბიუჯეტიდან იღებდა. მოსახლეობას მხოლოდ მედიკამენტების ხარჯის გაღება უწევდათ, თუმცა, რეალობიდან გამომდინარე, რადგან უმეტესობა, ეკონომიკური კრიზისის, ეპიდემიების მასშტაბისა და ფარმაცევტული ბაზრის შეზღუდულობის გამო, ვერ ახერხებდა წამლების შეძენას, ერობათა დიდმა ნაწილმა თავადვე დაიწყო მედიკამენტებით მომარაგების საქმის მოწყობა“.

ქალაქი სხვადასხვა საშუალებებით უზრუნველყოფდა სანიტარულ ჰიგიენური პირობების დაცვას: გაძლიერდა ზედამხედველობა აბანოებსა და მეორადი ტანსაცმლით ვაჭრობაზე, საპირკიმახერობსა და საზოგადოებრივ სამრეცხაოებზე, მოსახლეობის თავშეყრის ადგილებზე (განსაკუთრებით, ბაზრებზე), ღარიბ მოსახლეობას სანიტარული ექიმების მეშვეობით ურიგებდნენ აბანოს ბილეთებს, ყოველდღიურად წმენდნენ და დეზინფექციას უტარებდნენ ტრამვაის ვაგონებს, აიკრძალა ტრამვაის ვაგონების გადატვირთვა. ქალაქში ოთხ ენაზე გამოაკრა ინფექციების გავრცელების პრევენციის ინსტრუქცია, ქალაქის კლინიკებში გაფართოვდა ინფექციური განყოფილებები, სამედიცინო დაწესებულებები შეძლებისდაგვარად აღიჭურვა მედიკამენტებით და სადეზინფექციო საშუალებებით, საავადმყოფოების პერსონალი მოამარაგეს შესაბამისი ტანსაცმლით და აღჭურვილობით. საავად-

მყოფოებს მიწოდათ სპეციალური ინსტრუქცია ინფექციის შემთხვევაში მოქმედების შესახებ და სხვ. (კვარაცხელია 2017: 188).

მიუხედავად მიღებული ზომებისა, ქოლერა ტფილისში მაინც გავრცელდა, თუმცა მისი მასშტაბი მოსალოდნელზე გაცილებით უმნიშვნელო იყო. სამხედრო-სამედიცინო ლაბორატორიის მიერ დამზადებული ვაქცინებისა და ქალაქის თვითმმართველობის მიერ გატარებული პრევენციული ზომების წყალობით, 1919 წელს დედაქალაქში ქოლერის მასშტაბური ეპიდემიის თავიდან აცილება მოხერხდა. თუმცა, 1920 წლის ზაფხულში მეზობელი ქვეყნების მხრიდან, საქართველოს მორიგი საფრთხე დაემუქრა, რაზეც 28 ივლისს, თბილისის თვითმმართველობის სხდომაზე, დეტალური ინფორმაცია მოისმინეს, სანიტარული ინსპექტორის, მეუნარგიას მოხსენების სახით:

„მიღებული ცნობების მიხედვით, ყირიმში ხოლერის ეპიდემია გავრცელდა, კონსტანტინოპოლში კი შავი ჭირი მძვინვარებს. არსებობს დიდი საშიშროება, რომ ეს დაავადებები სულ მალე ბათუმში, შემდეგ კი ტფილისშიც გავრცელდეს. ტფილისის დღევანდელი ფრიად სავალალო სანიტარული მდგომარეობიდან გამომდინარე, ეს დაავადებები ეპიდემიის სახეს მიიღებს...“ („ბორბა“ 1920: 39). აღნიშნული ცნობების გათვალისწინებით, ქალაქის თვითმმართველობამ, თხოვნით მიმართა მთავრობას, ქვეყნის ბიუჯეტიდან 48 მილიონი რუბლის გამოყოფის შესახებ, რომელიც ქალაქიდან დიდი რაოდენობით ნაგვისა და ფეკალური მასების გატანას, ქალაქის სანიტარულ მოწესრიგებას უნდა მოხმარებოდა.

როგორც მოსალოდნელი იყო, ეპიდემიის ახალი ტალღა საქართველოს სულ მალე დაატყდა თავს, შემოდგომაზე ის ტფილისის საპატიმროებშიც გავრცელდა, რის გამოც დროებით აიკრძალა პატიმრების მიღება ცენტრალურ ორთაჭალის ციხეში, შეიზღუდა პაემნები, მოხდა საექვო პატიმრების იზოლირება, ბრალდებულებისთვის კვირაში სამჯერ დაინიშნა აბანო, ციხის ხელმძღვანელობას კი დაევალა, შეძლებისდაგვარად, მათი სუფთა თეთრეულით უზრუნველყოფა.

გაზეთების ინფორმაციით, ოქტომბერში ქოლერას შავი ჭირის დაავადება დაემატა. თუმცა, ოქტობრის შემდეგ, ტფილისში არ-

სებული ეპიდემიური ვითარების შესახებ პრესაში ცნობები აღარ გამოქვეყნებულა, რასაც ორი მიზეზი შეიძლება ჰქონოდა: შემოდგომაზე დაავადებათა გავრცელებამ იკლო, ან ქვეყანაში მიმდინარე იმ პოლიტიკური მოვლენების გამო, რომლებსაც სულ მალე ქვეყნის დამოუკიდებლობის დაკარგვა მოჰყვა, ქოლერისა და შავი ჭირისთვის არავის ეცალა.

აღნიშნულ პრობლემასთან დაკავშირებით, ძალზე საინტერესოა 1921 წლის აგვისტოში, დამოუკიდებელი საქართველოს დატოვების შემდეგ, სტამბოლიდან პარიზის გზას დამდგარი დემოკრატიული საქართველოს ხელისუფლების პერიოდულ ორგანოში, ჟურნალ „თავისუფალ საქართველოში“ გამოქვეყნებული სტატია „საბჭოთა საქართველოში ქოლერის ეპიდემია მძვინვარებს“:

„თუ დაპირების ასრულება (პურის და საქონლის) ასე უჭირთ ბოლშევიკ მოღალატეებს, სამაგიეროთ მათ უხვათ შემოაქვთ რუსეთის დაუშრეტელი „სიმდიდრე“ ხოლერა, ჭირი, სნება, ხურვება და სხვა ათასგვარი გადამდები სნეულებანი. იარაღი და საშუალება ამათი შემოტანის და გავრცელების არა ერთია, მრავალია: სიბინძურე, რომელიც მათ გადმონერგეს რუსეთიდან, წითელი ჯარი, რომლითაც აავსეს საქართველოს ქალაქები და სოფლები, მათ უკან ადევნებული ლტოლვილები და მრავალი სხვა.

ამ შემთხვევაში ბოლშევიკების „ნამუშევარი“ ზომაზე მეტათ „ნაყოფიერი“ გამოდგა. ხოლერა მოედო არა მარტო ქალაქებს, არამედ ისეთ სოფლებსაც, რომელნიც მთის კალთებზე და გაფანტულათ არიან გაშენებული. განა გაგონილა ოდესმე ხოლერა რაჭის მთებში, ან ცხინვალის ხეობაში? მაგრამ დღეს არც ერთი კუთხე არ არის საქართველოში, სადაც წითელი არმიის ბინძური რაზმი არ შესულიყოს და თან ყოველი სენი არ შეეტანოს. განაწამები, დამშეული ხალხი, გათელილი წითელ არმიელის მყრალი ჩექმებით, მისგანვე მოტანილი უსაშინლესი სენის მსხვერპლი ხდება...

ქალაქებში, სადაც მცხოვრებლები ხელოვნურათ შეაქუჩეს ერთათ და შეყარეს ვიწრო ბინებში ბოლშევიკების კომისრებმა, ხოლერა თავის მსხვერპლს ხომ აუარებელს პოულობს. და აქაც იგი პირველ ყოვლისა სცელავს მუშათა და დაბალ ინტელიგენციის

წრეებს, ესე იგი სოციალისტურს და დემოკრატიულ ელემენტებს, რომელთა სახელით თითქოს მოქმედებს „მუშათა და გლეხთა რესპუბლიკა“.

რა, რა არ ჩაიდინეს ამ მაღალი სახელწოდებით მუხანათმა კომუნისტებმა, რუსეთის ანარქიას გადააბეს საქართველო და შიგ რუსეთის ჯოჯოხეთი დაატრიალეს. ამას ვერასოდეს ვერ დაივიწყებს ქართველი ხალხი! იგი კვნესის, გმინავს და ერთს მოითხოვს: მოგვაშორეთ ეს სულთამხუთავები! მოგვეციტ საშვალეზა ჩვენ თავს მოვუაროთ. და ეს ხმა უნდა გაგონილ იქნეს!“ („თავისუფალი საქართველო“ 1919: 7).

ამრიგად, მოტანილი პრესის ინფორმაციებითაც ცხადია, რომ ეპიდემიური ვითარება წარსულშიც დიდ ზიანს აყენებდა საქართველოს მოსახლეობას. მისი თავიდან არიდება საჭიროებდა იმგვარ სამედიცინო თუ სოციალურ პოლიტიკას, რომლის გატარებაც ქვეყანაში რთული იყო. ჯერ კიდევ არ არსებობდა ვაქცინაციის ისეთი სტანდარტი, როგორც სიტუაციის სრულად დასტაბილურებას მოახერხებდა.

მართალია, ვითარება მომდევნო ათწლეულებში შედარებით გაუმჯობესდა, მაგრამ სრულად ეპიდემიებისგან განთავისუფლება მსოფლიოს დღემდე ვერ მოუხერხებია, არც საქართველოსთვის გამხდარა უცხო მსოფლიო პანდემიის ფონზე ადამიანების ჯანმრთელობის მძიმე ფორმებთან ბრძოლა. წარსულის გამოცდილება და პანდემიურ სენთან ბრძოლის ხალხური ფორმების გამოყენება გაზრდის შესაძლებლობას ამგვარი ვითარების სტაბილიზაციისა და ეფექტური პრევენციისათვის.

დამოწმებული წყაროები და ლიტერატურა:

„ბორბა“ 1920: გაზეთი „ბორბა“, 1920, №39.

ერთობა 1919: გაზეთი „ერთობა“, 1919, № 40)

ერთობა 1919: გაზეთი „ერთობა“, 1919, № 43)

თავისუფალი საქართველო 1921: ჟურნალი „თავისუფალი საქართველო“, 1921, №7

ივერია 1892: გაზეთი „ივერია“, 1892, №176

ივერია 1892: გაზეთი „ივერია“, 1892, №183

- ივერია 1892:** გაზეთი „ივერია“, 1892, №187
ივერია: 1902: გაზეთი „ივერია“, 1902, №167).
იმერეთი 1913: გაზეთი „იმერეთი“, 1913, №13).
იმერეთი 1913: გაზეთი „იმერეთი“, 1913, №31).
იმერეთი 1913: გაზეთი „იმერეთი“, 1913, №33).
იმერეთი 1913: გაზეთი „იმერეთი“, 1913, №38
კვალი 1900: გაზეთი „კვალი“, 1900, №43
კვარაცხელია 188: კვარაცხელია მ. თბილისის ადგილობრივი თვითმმართველობის პრაქტიკული მოღვაწეობა, 2017.
სახალხო საქმე 1918: გაზეთი „სახალხო საქმე“, 1918, №307.
სახალხო საქმე 1918: გაზეთი „სახალხო საქმე“, 1918, №275.
სახალხო საქმე 1918: გაზეთი „სახალხო საქმე“, 1918, №279.
საქართველოს რესპუბლიკა 1919: გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919, №180.

Maia Tsertsvadze

Georgia, Tbilisi

Georgian Technical University

„Illness of the Poor“, Georgian Writers and Georgian Literature

Summary

Among the disasters that befell Georgia were dangerous and incurable infectious diseases (plague, cholera, tuberculosis...) which claimed the lives of some of its best sons and daughters.

Sulkhan-Saba Orbeliani found a Georgian equivalent and defined tuberculosis as the disease of the thin, the fleshless.

The list of Georgian writers who lost their lives due to this disease is quite long: Solomon Dodashvili, Archil Jorjadze, Daniel Chonkadze, Mamia Gurieli, Iakob Gogebashvili, Egnate Ninoshvili, Chola Lomtadze, Sergey Meskhi, Sandro Tsirekidze, Shalva Karmeli, Lili Meunargia, Lado Asatiani...